https://doi.org/10.53656/bel2022-4-8 -NSm

Reviews and Informations
Рецензии и информация

ОГЛЕДАЛОТО НА МОДАТА

Мария Русева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Книгата „Украси и гримаси. Мода и модерност в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“ (2022) на Надежда Стоянова извежда модата от полето на периферията и я утвърждава като значима тема за българската междувоенна литература. Откроена като алтернатива на травматичното преживяване на времето през 20-те и 30-те години на XX век, модата е осмислена като автентична житейска проява – израз на самосъзнанието и волята за променливост на Аза. В огледалото на модата се оглеждат различните образи на модерния човек, в които могат да се разпознаят копнежът по изпреварване на настоящето и стремежът за провиждане в бъдещето.

Ключови думи: мода; модерност; българска литература; 20-те години на XX век; 30-те години на XX век

След задълбочения изследователски труд „Възходът на слънчогледите“ (2015), посветен на различните образи на времето в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век, пред българския читател е втората книга на Надежда Стоянова, която носи не по-малко поетично и артистично заглавие – „Украси и гримаси“ (2022). Това са книги, които не просто утвърждават безспорния научен принос на авторката при изучаването на междувоенния период в българската литература и култура, но и демонстрират способността ѝ да се вглежда в това наситено двадесетилетие нееднозначно, да разпознава неговата разностранност и многоаспектност, както и да реконструира в детайл отделни фрагменти и цели тематични посоки. И още, в „Украси и гримаси“ се открива познатият от дебютната книга писателски почерк, който умело поднася и анализира изложените тенденции, като същевременно потопява въображението на четящия в атмосферата и автентичността на историческото време.

Централен проблем за „Украси и гримаси“ е въпросът за модата, но не в преките ѝ конотации на модна вещ, дреха или аксесоар, а разбирана през перспективите на модния силует или начините, посредством които междувоенният човек преживява себе си като моден и/или модерен. Откроена като алтернатива на травматичното преживяване на времето през 20-те и 30-те

години на XX век, модата е осмислена като автентична житейска проява – израз на самосъзнанието и волята за променливост на Аза. В огледалото на модата се оглеждат различните образи на модерния човек, в които могат да се разпознаят „удоволственият, но и драматичен опит с ефимерното“, както и копнежът да бъдеш „изпреварващо актуален спрямо другите, спрямо себе си, спрямо живота, но и спрямо смъртта“. И макар още в самото встъпление да е заявено, че в изложението няма да се търси постигането на хомогенен или изчерпателен разказ по зададената тема, тъкмо разрояването и напластяването на различни дискурси, проблематизиращи представите за модното, превръщат книгата в изключително плътна, стегната и монолитна.

Научно привлечения от и ангажиран с междувоенния период изследовател е свикнал да „чете“ литературата от 20-те години през представата за травматичното преживяване на сгъстеното откъм исторически събития настояще – както поради последиците от Първата световна война, така и предвид политическите и идеологически сблъсъци, провокирали Деветоюнския преврат, Септемврийското въстание от 1923-та и атентата в църквата „Света Неделя“ от 1925 г. Последвалото десетилетие на 30-те години, на свой ред, белязва човека с тревогите покрай измамно застиналото време, над което неумолимо надвисва заплахата от предстоящата Втора световна война. Книгата „Украси и гримаси“ не подценява напрегнатата драматичност на това време, но предлага на читателя друг подстъп към него, не по-малко атрактивен и любопитен – за вариантите за изтласкване на травмата; за модата, веселието и насладата като терапевтично преработване и възможност за изобретяване наново на разбирането за себе си и за света. В този смисъл, модата не е явление, което съществува самоцелно като опция за смяна на декорациите и „преобличане“ на Аза, а е феномен, който се обвързва закономерно с протичащите процеси, и благоприятен способ за човека да премоделира себе си – не само да се адаптира към, но и да заяви своя бунт срещу случващото се, да манифестира позициите си и стремежите си за живота такъв, какъвто би искал да бъде.

Закодираната в заглавието на книгата опозиция извежда на преден план лайтмотива, който ще се разгръща в продължение на цялата книга – модата, разположена в границите между красивото и некрасивото у човека. Също така, в заглавието е имплицитно заложено и присъщото за модерността преживяване на съществуването като мимолетно – краткотрайно, вечно изплъзващо се и изтляващо в своя неотменим ход към смъртта. Или казано с думите на авторката: „в силуета на модния субект започват да се очертават контурите на тленното тяло, този силует се превръща в гротеска или карикатура: зад украсите започват да прозират размазани гримаси на човешкото“. Сполучливо намереното заглавие задава още една, трета посока на разсъждения по темата – модата ще бъде интерпретирана както през положителното взаимодействие или успешния опит на човека да конструира своя моден образ, така и през отрицателното, или онези случаи, в които модата е сведена до „минус похват“ и се трансформира в клише, шаблон или кич.

Знаково за тази книга е и обособяването на две големи смислови части, в които се полагат общо седем тематични глави. Това става наложително, тъй като Надежда Стоянова не просто работи с българските литературни творби от периода, тя борави с широк и разнообразен по вид първичен и вторичен материал – български критически статии за модата, литературна периодика, теоретични постановки, илюстрации, снимки и др. „Украси и гримаси“ е литературно изследване, но и още – културологично, социологично, антропологично. Книга, която търси и открива междукултурните връзки, подчинява и приобщава разбиранията за модно и модерно на българска почва с международните и световните тенденции от периода. И най-вече, книга, която стъпва върху здрава логика при извеждането и защитаването на оригинални тези и споряващи смислови връзки между отделните глави. Двуделната подредба предлага на читателя две „вратички“ към потопяването в българския свят на модата – първата част се фокусира върху културноисторически ракурси и критически прочити при конструирането на понятието, а втората част е посветена на пъстротата от литературни рефлексии при усвояването на изкуството да бъдеш моден.

В първа глава – „Бодлеровият костюм“ на българската междувоенна литература“, е зададена основната оптика, през която поетапно се „изплита“ терминологичното „облекло“ на модата. Привлечени са ключови текстове на Шарл Бодлер, Георг Зимел, Торстайн Веблен, Юрген Хабермас, Мишел Фуко, Фернан Бродел, както и съвременни изследвания на Улрих Леман, Филип Екард, Елизабет Уилсън, Жил Липовецки, Ларс Свендсен, Ричард Мартин и др. Потърсена е не само генеалогията на понятието, но и неговите функционалност и причинно-следственост, обуславящи превръщането му в необходимост за живота на модерния човек. В този контекст е вписан

и зараждащият се български интерес към модата, наред с критичните позиции спрямо нея през Възраждането (модата е „кривознание“), разноречивите мнения след Освобождението, докато се стигне до нарастващата честотност на смяна на модни вкусове и стилове в периода между двете световни войни. Модата е видяна като органично свързана с динамиката на модерното време; тя отприщва възможностите за творчество, волята за креативност и себеизява на човека.

Върху така поставения фундамент от водещи положения, тези и определения, следва втората глава на книгата или втората половина от първата смислова цялост. Тя е посветена на модните журнали или вестници и списания, по страниците на които модата „оживява“ за своите съвременници. Проследени са годишнините на ранното списание „Мода и домакинство“ (1897 – 1906), на едно от най-продължителните издания – „Вестник за жената“ (1921 – 1944), както и на други заглавия, като „Женско огледало“, „Модерна домакиня“, „Домакинство и мода“, „Домакиня и майка“, „Мода и кино“ и др. Тук следва да се изтъкне приносът на Надежда Стоянова както от гледна точка на старателно изготвения аналитичен преглед на българската периодика по въпроса, така и при извеждането в обсега на внимание на отличителните тенденции при утвърждаването на модата като част от междувоенната българска култура. Изключително интересни в този план са наблюденията върху „тънката линия“ на подвижния човек, мъжката кройка върху женските дрехи à la garçonne, влиянията от египтоманията върху облеклото и различните карнавални костюми за организирани шествия, както и характерната тема за връщането към родното, която също оставя своя отпечатък върху дрехата.

Втората част на книгата, съсредоточена по-конкретно върху литературни интерпретации на темата за модата, обхваща следващите пет глави. В тях основните акценти са заложени както върху различни топоси, в които се „улавя нервът на актуалното“ (Париж, кабарето, карнавалът и др.), така и върху разноликите образи на модния субект – герои (денди, дилетант, танцуващият човек и др.) и антигерои (мижитурки, тарикати, клюкарки и др.).

Третата глава на „Украси и гримаси“ назовава различни аспекти на необхватния по своята същност културен център на модното и модерното – Париж. Френската столица, като обект на художествените текстове от българската междувоенна литература, е аргументирана като хетеротопия и като „темпорална категория, бележеща модернистичния опит с динамичната променливост на света“. Париж е винаги нов, от него непрекъснато извират нови модни тенденции, които позволяват на човека не само да го вижда всеки път различен, но и да премоделира своята лична идентичност. Анализирани са текстове на автори като Атанас Далчев, Константин

Константинов, Петър Осоговец и др. В тази глава особено място заема интерпретацията на три разказа от книгата „Счупени стъкла“ на Николай Райнов – в тях Париж се превръща в „счупено огледало“, през парченцата на което Азът започва да се разпознава като неединен, множествен и разпръснат.

Четвърта и пета глава – „Градът на куклите“ и „Модни и/или модерни герои“, рисуват човека като герой с нестабилна социална идентификация. Кабарето и карнавалът са топоси на театралното и на идентичностните игри, в които субектът възприема чужди превъплъщения, но може и да изгуби контрола над тях – да се превърне в кукла или марионетка, чиито движения са дирижирани от друг. Подредената галерия от типажи – на декадента, контето, дилетанта, танцьора, скучаещия – представя различни стратегии на изява посредством модна жестовост, в които обаче прозира все по-натрапващото се усещане за непълноценност и нереализиран потенциал на Аза.

Шеста глава променя траекторията на разсъжденията и отвежда читателя към смешното, веселото и празничното в делничното битие. В нея модата е представена като „фалшиво доволстваща маска, зад която се крият мощни процеси на унифициране и „овсекидняване“ на битието и която нерядко може да бъде снета само чрез смеха“. В хумористичните разкази на Чудомир, Райко Алексиев, Стефан Л. Костов и др. от 30-те години се откриват пародийните образи на модния героизъм, в които прозират чертите на мижитурковщината – на дребния, нерешителен и малодушен субект, който не успява да усвои разбиранията и дълбочината на жестовете на модерния човек.

Хуморът прераства в пародия в последната, седма глава, където е изложен ценен прочит на пародийни текстове, публикувани по страниците на в. „Българан“, на някои известни произведения от българския модернизъм – на „Небето“ на Гео Милев, „Марионетки“ на Чавдар Мутафов и др. Важно наблюдение на изследователката в това отношение е, че пародиите се появяват почти синхронно със самите художествени произведения – факт, който още веднъж „подсказва доминацията на модернистичните езици“ от началото на 20-те години. През призмата на пародията е разгледан и един по-различен жанр, продукт на масовата култура – на т.нар. песнопойки, събиращи на едно място песенни текстове, разнообразни като текст и звучене. По този начин в рамките на цялата книга през различни примери от „високата“ и „ниската“ литература е подчертана продуктивността на темата за модата като източник на теми и сюжети с художествен потенциал през разглеждания период.

Книгата „Украси и гримаси“ (2022) на Надежда Стоянова извежда модата от полето на периферията и я утвърждава като значима тема за

българската междувоенна литература. Освен със сериозна фактологична и анализационна задълбоченост текстът се отличава със забележителна увлекателност и магнетичност. По страниците на книгата сякаш „прозвучава“ напрегнатият и синкопиран ритъм на джазовата епоха и се манифестира новото светоусещане на Аза от 20-те и 30-те години с неговата воля за променливост, ведрост и виталност в себеизявата чрез атрибутите на модерността.

ЛИТЕРАТУРА

СТОЯНОВА, Н., 2022. *Украси и гримаси. Мода и модерност в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век.* София: Парадигма. 378 стр.

REFERENCES

STOYANOVA, N., 2022. *Adornments and Grimaces. Fashion and Modernity in Bulgarian literature of the 1920s and 1930s.* Sofia: Paradigma

THE MIRROR OF FASHION

Abstract. The book “Adornments and Grimaces. Fashion and Modernity in Bulgarian literature of the 1920s and 1930s” (2022) by Nadezhda Stoyanova takes fashion out of the periphery and establishes it as a significant topic for Bulgarian interwar literature. Highlighted as an alternative to the traumatic experience of experiences of the 1920s and 1930s, fashion is conceived as an authentic expression of life – an expression of self-awareness and of the will to change the Self. The mirror of fashion reflects the various images of the modern man, in which the longing to anticipate the present and the desire to foresee the future can be recognized.

Keywords: fashion; modernity; Bulgarian literature; 1920s; 1930s

✉ **Dr. Mariya Ruseva**
Department of Slavic Studies
Sofia University
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: m_ruseva@slav.uni-sofia.bg